

ЗНАЧЕЊА И УПОТРЕБА ФРАЗЕОЛОГИЗАМА КОЈИ САДРЖЕ ЛЕКСЕМУ ВЕТАР

Сажетак: Предмет овога рада је структурна и семантичка анализа фразеологизама који садрже лексему *ветар*. Анализирани корпус обухвата примере из другог тома *Речника САНУ*, шестотомног и једнотомног *Речника МС* и *Фразеолошког рјечника*, Јосипа Матешића. Циљеви овог рада су: испитати структуру, експресивност и значења наведених фразеологизама, као и у којој мери су њихова значења препознатљива у савременом српском језику, који су фразеологизми најфреквентнији у савременом језичком осећају младе популације и да ли данас њихова значења одговарају значењима наведеним у речницима или су се нека од њих променила.

Кључне речи: фразеологизам, структура фразеологизма, семантика фразеологизма, савремени језички осећај

1. Увод

Предмет овога рада биће структурна и семантичка анализа фразеологизама који садрже лексему *ветар*. Анализирани корпус обухвата примере из РСАНУ II и IV, РМС I, РСЈ и ФР¹. Циљ овог рада је и испитати експресивност и значења ових фразеологизама, као и у којој мери су њихова значења препознатљива у савременом српском језику. Желели смо још да путем анкете испитамо који су фразеологизми данас најфреквентнији у употреби и да ли њихова значења одговарају значењима у наведеним речницима или су се нека од њих променила.

„Фразеологизми (идиоми, фразеолошки обрти, фраземи, устаљене конструкције) јесу језичке јединице које се састоје од најмање две речи и имају

¹ РСАНУ II: Речник српскохрватског књижевног и народног језика, II, Београд: Српска академија наука и уметности, 1962.

РСАНУ IV: Речник српскохрватског књижевног и народног језика, IV, Београд: Српска академија наука и уметности, 1966.

РМС I: Речник српскохрватског књижевног језика, I, Нови Сад: Матица српска, 1967.

РСЈ: Речник српског књижевног језика, Нови Сад: Матица српска, 2007.

ФР: Матешић, Јосип, Фразеолошки рјечник хрватског или српског језика, Загреб: Школска књига, 1982.

јединствено значење које се у литератури назива глобалним или општим значењем“ (Драгићевић 2007: 24). Дејвид Кристал (1988: 96) наводи да неки лингвисти идиоме називају „готови искази“ или „устаљене колокације“, али да поједини идиоми донекле допуштају уну-трашње промене и дословнији су у значењу него други. Иако фразеологизме одликује стабилна структура и ограничена заменљивост њених чланова, у одређеним ситуацијама саставни делови неких од њих могу подлећи изменама и тако настају варијанте, тј. фразеосхеме, са истим или сличним значењем, што је евидентно и код фразеологизама који садрже лексему *ветар*. Фразеосхеме чине фразеологизми: **дати ветра петама и дати ватру петама** јер имају исто значење *журно се удаљити, јурнути, побећи, брзо побећи* (РСАНУ II, 1962: 551 и РСМ I, 1967: 336).

Фразеологизми са лексемом ветар задовољавају већину формалних критеријума за идентификацију фразеологизама (исп. Драгићевић, 2009: 39). Углавном се одликују постојаношћу састава, само је у појединим фразеологизмима приметна незнатна промена редоследа јединица која не мења значење наведеног фразеологизма, нпр. **дати ветра петама** *журно се удаљити, јурнути, побећи* (РСАНУ II, 1962: 551) и **дати петама ветар** *брзо побећи* (РСМ I, 1967: 360). Све фразеологизме, па и овај наведени, не можемо допунити још неким лексемама, нпр. „**дати петама ветра и кише** или **дати петама вјетра и олује**“ (Шипка, 2006: 35).

2. Речничка грађа

Уз одредницу ветар у РСАНУ II (1962: 550) наведено је њено примарно значење: 1) физ. струјање ваздуха у атмосфери (изазвано разликом у температури ваздушних слојева или разликом у притисцима) и још три секундарна значења: 2) фиг. **а.** метеж, немир, узбурканост, **б.** навала, талас, **в.** нестварност, несигурност, празнина, ништавило, **г.** правац, струја (у политици и др.); 3) мед. **а.** (обично мн.) гасови у сто-маку и цревима, **б.** црвени ветар, **в.** реуматизам зглобова; 4) пом. тридесет други угао-ни део хоризонтова круга, односно руже компаса. Поред њих, наведени су и изрази **бели (велики дебели) ветар** јужни ветар; **ветар лебић, ветар с двора** покр. југозападни ветар који дува с мора; **ветар од краја** покр. ветар с копна, бура; **ветар у крму (у skut)** ветар који дува у правцу пловидбе; **зли ветар** покр. северни ветар, северац; **криви ветар** покр. југоисточни ветар; **пун ветар** за пловидбу најповољнији, најпогоднији ветар; **смућени ветрови** мн. покр. в. вихор; **црвени (бели, намерски, погани, помамни, цински ветар а)** мед. заразно обољење коже (обично на носу и образу), *erysipelas*; б) вет. врста обољења код свиња; **црни ветар** покр. југозападни ветар.

У цитираном извору (1962: 550–552), наведени су следећи фразеологизми: **ветар га (нас, и др.) донео (донесе)** *неочекивано, случајно дошао (дошли и др.), довеле га (нас и др.) околности; дати ветра некеме (коме, чему) 1)*

изгрдити, истући некога, испрашити тур (некоме) и 2) растурити, развејати; **дати ветра петама** журно се удаљити, јурнути, побећи; **држати се врх ветра** пом. спречавати брод да плови низ ветар; **дуноу је (дува) други ветар** измениле се прилике, околности; **за (сваким) ветром, према (по) ветру** (окретати се, обртати и сл.) ир. в. како ветар дува; **захватити ветар носом** нањушити, осетити ветар њухом; **(знати) откуд (одакле, с које стране) ветар дува** (знати) одакле потиче, долази нека незгода, нека опасност; **имати дивљи (луди) ветар у глави** бити срдит, махнит, помахнитати; **испод ветра (бити, налазити се и сл.)** у заветрини (бити и сл.); **како ветар дува** ир. према приликама (поступати, управљати се); **као ветар (отићи, одјурити и др.)** врло брзо (нешто учинити); **кику на ветар пустити а)** заст. појурити, побећи брзо. б) покр. кренути рђавим путем, препустити се својим страстима, полудети; **који (какав) тебе (њега, вас и др.) ветар донесе (дотера, доведе и сл.)** откуд, каквим случајем, којим чудом да дођеш (дође, дођете и др.); **на сва четири ветра** (зап. кр.) на све четири стране света, на све стране, свуда; **падати у ветар** покр. имати падвицу; **по ветру перушине купити, терати ветар капом 1)** бити ветропираст, ветрогоњаст 2) радити узалудан, непаметан посао; **у ветар (говорити, пуцати, бацати и сл.)** узалуд, бесциљно, напразно, непромишљено; **у ветар живети** покр. живети безбрижно; **олако, површно узимати ствари; у ветар отићи (одлетети, прхнути и сл.) 1)** бити експлозијом бачен у ваздух, бити уништен, 2) пропасти, нестати, ишчезнути; **ударити у махнити ветар, у смућене ветрове** расрдити се, разбеснети се, помахни-тати; **уз ветар ићи (пљувати)** пркосити, терати инат на своју штету.

У РСМ I (1967: 360) налазимо још и фразеологизме који нису наведени у РСАНУ II: **држати се зубима за ветар** ослањати се на непоуздано; **глава пуна ветра** празна глава, без памети; **гонити ветар** говорити што без основа; **извадити из ветра** измислити; **јадати се у ветар** залуду, без користи се јадати, **луди ветар** лудост, луда прилика; **окретати кабаницу, капут по (према) ветру, ићи према ветру** владати се према јачем утицају, прилагођавати се приликама; **прелетети као ветар брзо проћи; пун ветра (џеп, тоболац, кеса, новчаник)** празан; **хватати ветар рукама а)** радити узалудан посао, б) бити ветропираст; **то је дим на ветру** то је несигурно; **трошити, траћити, просипати у ветар** трошити узалуд. У РСЈ (2007: 142) наведен је мањи број фразеологизама, али са истим или сличним значењем.

Матешићев ФР (1982: 754, 704) садржи и још неколико фразеологизама којих нема у наведеним речницима: **(бити) лист на вјетру** натјерати кога у бијег, заплашити кога, утјерати страх у кога; **пустити (одрезати) вјетар** прднути; **повје-рити вјетру (своја) крила** препустити се с повјерењем судбини; **пун вјетра** нејасан, неодређен; **трести се као трска на вјетру** дрхтати. У овом Рјечнику занимљиво је то што аутор није дао сва значења фразеологизама са лексемом ветар управо уз ту реч, већ уз лексеме *ријеч, лист, пета, дим, зуб, капа, кабаница, капут, кика* и *трска*, сматрајући их главним одредницама.

3. Структура фразеологизама са лексемом ветар

Према граматичкој структури, фразеологизме са лексемом ветар можемо раз-врстати на:

1. **предлошко-падежне конструкције уз глаголе:** *за ветром, према (по) ветру* (окретати се, обртати и сл.), *испод ветра* (бити, налазити се), *на сва четири ветра, у ветар* (говорити, пуцати, бацати и сл.), *уз ветар* (ићи, плувати), (држати се) *врх ветра, низ вјетар* (шибати);
2. **конструкције са поредбеним везником као уз глаголе:** *као ветар* (отићи, одјурити, дојурити, прелетјети, нестати, ући), (трести се) *као трска на вјетру*;
3. **синтагме (именичке, придевске или глаголске):** *луди ветар, пун ветра џеп* (тоболац, кеса, новчаник); *глава пуна ветра, пун ветра, гонити (терати) ветар капом, захватити ветар носом*;
4. **независне реченице:** *дуноу је други ветар, ветар га донео или који (какав) тебе ветар донесе (дотера, доведе и сл.), то је дим на ветру*;
5. **зависне реченице:** (знати, повијати се, окретати се) *како ветар дува*.

Према семантичкој структури, фразеологизми са лексемом ветар могу се класификовати на: **компонентне** (*ићи, отићи у ветар, јадати се у ветар*) и **глобалне** (*по ветру перушине купити, дати ветра петам*).

4. Значења и експресивност фразеологизама са лексемом ветар

Експресивност и емоционалност израза важни су критеријуми за разликовање фразеологизама од других вишечланих лексичких јединица са устаљеном структуром (Драгићевић, 2009: 40, према Мршевић Радовић). У складу су тим су и значења следећих фразеологизама: **(бити) лист на вјетру натјерати кога у бијег, заплашити кога, утјерати страх у кога, имати дивљи (луди) ветар у глави бити срдит, махнит, помахнитати, јадати се у ветар залуду, без користи се јадати ударити, у махнити ветар, у смућене ветрове расрдити се, разбеснети се, помахнитати**. Ветар је често приказан као стихија коју људи не могу контролисати, он долази и одлази брзо и ненадано, баш као и емоције.

„Лексеме које сачињавају типичан фразеологизам обично нису употребљене у својим основним значењима и целокупна слика исказана фразеологизмом значи нешто друго“.² Међутим, често су та нова значења, која лексема добија у фразеологизмима, веома блиска њеним секундарним значењима, наведеним у речницима поред примарног.

Примарно значење лексеме ветар – *струјање ваздуха у атмосфери*, упућује нас у фразеологизмима на апстрактни појам. „Апстрактне и сложе-

² Драгићевић, *О проблемима идентификације фразеологизама*, www.suedslavistik-online.de/01/dragicevic.pdf, 2009, 40.

не појаве не доживљава-мо непосредно, већ тако што их конкретизујемо и поједностављујемо, односно сводимо их на познато искуство. Важну улогу у том процесу игра појмовна метафора – ментални механизам помоћу кога разумевамо и организујемо стварност. Појмовна метафора се дефинише као разумевање једног појма (или појмовног домена) преко не-ког другог појма (појмовног домена). Појмовна метафора је механизам мишљења, али се одражава у језику и зато се у њему она и дешифрира.³ Примарно, конкретно значење лексеме *ветар* као изворног домена, у секундарним значењима и значењима фразеологизама доведено је у везу са апстрактним циљним доменима, са човековим менталним и психичким особинама, емоцијама, моралом, психичком или физичком моћи или немоћи, а често и са злим силама које управљају њиме, без његове воље.

Према лексичком значењу, фразеологизми са лексемом *ветар* могу се класификовати на оне којима квалификујемо: **особине човека** (*глава пуна ветра*), **осећање или стање** (*трести се као трска на вјетру*), **човекову активност или неактивност** (*дати ветра петама*); **понашање човека** (*окретати кабаницу (капут) према ветру*), **мисао-не радње**: (*знати откуд ветар дува*), **међуљудске односе** (*говорити (јадати се) у ветар*) и **прилике у друштву** (*дунуо је други ветар*).

Фразеологизме који садрже лексему *ветар* можемо разврстати у две семантичке групе: **фразеологизме с негативном обојеношћу** и **фразеологизме с позитивном обојеношћу**.

4.1. Фразеологизми са лексемом *ветар* са негативном обојеношћу

За сва негативна значења фразеологизама са лексемом *ветар* навешћемо објашњења, запажања и примере као потврду:

1) бити или постати срдит, махнит, помахнитати; полудети: „У народним представама Словена ветар се персонификује – замишља као живо биће а) које се креће, б) на чију се 'вољу' може утицати, ц) које је актер одређених радњи, и д) чија појава има одређене последице по човека и свет који га окружује – пре свега по његово здравље и имање. Наведени елементи у народним представама повезују или поистовећују ветар са митолошким бићима...“⁴, тачније демонским силама, ђаволом, вилама, алама, која могу овладати и управљати човеком. У неким крајевима Балкана, народ, уплашен јачином и снагом бића ветра, покушава да утиче на његову вољу, да га умило-стиви и одбровољи разним ритуалима и обредима.⁵ Да у народу постоји представа о ветру као митском бићу, говори и Љубинко Раденковић (1996: 11): „Не постоји јасна и јединствена представа о спољашњем изгледу *але*. Она се најчешће везује за *ветар, олују и градоносне облаке*: „*ала* је некакво црно и страшно биће у виду

³ Драгићевић, Лексикологија српског језика, Београд, 2007, 90.

⁴ Петровић, Ветрови као митолошка бића у представама Јужних Словена у источном делу Балкана, *Studia mytologica slavica* VII, 2004, 144.

⁵ Исто, стр. 144

ветра“; „алу народ замишља као црни ветар који иде земљом. Где год прође, мора да духне вијор, који врти као сврдао. Кога задахне вијор, полуди“; и у Бугарској је ала онај силан ветар који мете све пред собом и изазива велико пуштошење: „Излезнаха до три люти хали,/ Девет години що се духали“. Представу ветра као злог бића које се увлачи у човека налазимо у фразеологизмима: **имати дивљи (луди) ветар у глави, кику на ветар пустити, ударити у махнити ветар, у смућене ветрове**. Као што се ветар брзо и ненадано може „разбеснети“, тако и код човека изненада може доћи до навале негативних емоција.

2) разболети се: Ветар се креће, носи и развејава све што му се нађе на путу. Због те своје покретљивости и брзине, може да донесе или однесе и болест. Зато у примеру **падати у ветар** покр. *имати падвицу* (мед. епилепсију) налазимо оријентациону метафору ВЕТАР ЈЕ ДОЛЕ јер болест обара човека и баца га на земљу или у постелу. Такво значење потврђује и израз **црвени (бели, намерски, погани, помамни, цински ветар а)** мед. *заразно обољење коже (обично на носу и образу), erysipelas*. У складу са овим тумачењем је и израз **црни ветар**, који долази у облику вихора и доноси *лудило* (Раденковић, 1996: 11).

3) доћи изненада, неочекивано, ненајављено: Ветар је страшна демонска сила која се креће и може да донесе или однесе човека, чак и да га уништи. То „потврђује у српском језику фразеолошки контекст **који те (га) ветар донесе** за изражавање чуђења и неодобравања ‘откуд ти (он и сл.) овде’, у којем *ветар* може да алтернира с речју којом се експлицитно означава ‘биће које је у ветру’, а то је *ђаво*, уп. *који те (њега и сл.) ђаво донесе* или *однео га ветар, однео га ђаво* у значењу ‘нестао без трага’... Поред ове алтернације ветар // *ђаво*, и друго наше ветрено биће појављује се као активни учесник, уп. *однеле га виле* или *однеле га беле (бијеле)*“.⁶ Потврду да варијантни фразеологизми **ветар га донео и који (какав) тебе ветар донесе** имају значење које одражава изненађење доласком непожељне особе и његово неодобравање, налазимо у примерима из књижевности (у РСАНУ II): „Поповима се није свиђао (Поп Дујо). Јер откако га је ветар донео, жене их више не зову да им читају пчелама и стоци (Бож. Г.7, 137)“. Међутим, ови фразеологизми немају увек искључиво негативно значење. Њима се може изразити само изненађење што се неко појавио неочекивано, случајно, али особа која се појавила на такав начин не мора увек да буде непожељна: „Охо, Мита! Какав тебе ветар дотера? (Стер. 7, 163)“. За разлику од наведених фразеологизама, изразитије негативно значење има фразеологизам **однео га ветар**, а то значење појачава глагол *однети* који асоцира на физичко нестајање неког или нечег што није пожељно. Овај фразеологизам се у разговорном стилу може чути и као клетва упућена непожељној особи.

4) пропасти, нестати, ишчезнути: Уништење и физички нестанак огледају се у значењима фразеологизма: **у ветар отићи (одлетети, прхнути и сл.): 1) бити експлозијом бачен у ваздух, бити уништен** (РСАНУ II): „Стеван дотрчи у џебану ... те је запали и тако одлети у ветар с млогим Турцима (Вук,

⁶ Мршевић Радовић, Фразеологија и национална култура, Београд, 2008, 116.

Даница 4, 24)“ и 2) *пропасти, нестати, ишчезнути*: „И мени се самом чини да је љубав прхнула у ветар (Шапч. 13, 173)“.

5) празнина у менталном и физичком смислу: „За мотивацију фразеолошких јединица са компонентом ветар у значењу менталних и психичких особина – у широком распону од умља до безумља – релевантна је специфична семантичка транспозиција физичких карактеристика ветра као стижије или природне силе“.⁷ То су начин струјања, брзина, јачина, време и простор у коме се његово деловање остварује.⁸ Ветар, као струјање ваздуха, што је његово примарно значење, не може се ухватити ни додирнути. Зато лексеме *ветар* и *ваздух* асоцирају на *празнину*. Мршевић Радовић (2008: 105–106) сматра да се та празнина може односити и на човеков ум, на младост и неискуство. Ако кажемо да је нечија глава пуна, то обично подразумева да је ментални простор те особе пун знања, да је она паметна, учена, умна и разумна, међутим, ако је нечија **глава пуна ветра**, придев *пун*, употребљен уз лексему *ветар*, добија ново, контрастно значење – *празан*, а цео фразеологизам – *празна глава, глава без памети* (РМС I). Овај фразеологизам може се односити на неку или глупу особу или, пак, на младу и неискусну особу којој памет лети као ветар.

У фразеологизме са лексемом ветар који означавају *празнину у менталном смислу* можемо сврстати и фразеологизам **извадити из ветра** за који је у речницима наведено значење *измислити*. Оно што је измишљено, „извађено“ је ни из чега, а на такво значење упућује управо лексема *ветар* чије примарно значење асоцира на *празнину*.

Придев *пун*, који уз лексему *ветар* добија контрастно значење *празан*, саставни је и непроменљиви део и фразеологизма **пун ветра (џеп, тоболац, кеса, новчаник)**. Израз пун џеп (тоболац, кеса, новчаник) асоцира на обиље, богатство, али лексема ветар потпуно мења значење и, осим супротности, уноси и призвук ироније у ове фразеологизме. Они се чешће сусрећу у разговорном стилу.

6) бити лакомислено потрошен (о новцу): Значење фразеологизма **пун ветра (џеп, тоболац, кеса, новчаник)** у директној је вези са значењем фразеологизама **тро-шити, траћити, просипати у ветар** *трошити залуду, отићи у ветар бити лакомислено потрошен*. Оно се односи и на особине и поступке човека: расипништво, неумереност, непромишљеност и незобљивост.

7) нејасност, неодређеност, непоузданост, површност, несигурност: И фразеологизам **пун ветра нејасан, неодређен** односи се на људску особину. Мршевић Радовић (2008: 106) истиче да придев *пун* има секундарно значење *надувеност* тако да се овај лексички спој може тумачити као „бити надмен, охол“, „бити сујетан“, и наводи да Доситеј у својој аутобиографији „Живот и прикљученија“ пише како има младића који су „пуни ветра, само-

⁷ Мршевић Радовић, Фразеологија и национална култура, Београд, 2008, 116

⁸ Исто, стр. 100.

вољице, високоумија и упорности“, јер у првој младости „напуне главу свакојаким поњатија, мњењија и противречја, пак *ходе пуни ветра*, чинећи им богзна шта знаду“. Наравно, и ова особина није само одлика младих људи, али се у вековном људском искуству, вероватно, код њих највише испољавала и потврђивала. Као доказ за овакав став можемо навести народну пословицу: „Памет с годинама долази“. Матешкић (ФР 1982: 754) за фразеологизам **пун вјетра** даје значење *нејасан, неодређен* и као потврду за такво значење наводи пример: „... мислим да су све наше будалаштине отуд што су нам желуци празни, а главе пуне вјетра (Великановић 2, Грађа)“.

У фразеологизме са значењем *непоузданости* и *несигурности* можемо сврстати и следеће: **држати се зубима за ветар** *ослањати се на непоуздано, у ветар живети* *покр. живети безбрижно; олако, површно узимати ствари и то је дим на ветру то је несигурно*.

8) радити узалудан посао: Синонимне фразеологизме са овим значењем налазимо у свим изворима: **терати ветар капом, хватати ветар рукама, по ветру перу-шине купити радити узалудан посао и у ветар пуцати, бацати узалуд, бесциљно, напразно, непромишљено**. Најважнија компонента, која уноси значење узалудности неког посла, у њима је лексема *ветар* која асоцира на покретљивост, неухватљивост, апстрактност и празнину. Глаголи *терати, хватати, купити, пуцати* означавају конкретне физичке радње, али у чврстој вези и устаљеној дугој употреби са лексемом *ветар* добијају сасвим супротно значење. У РСАНУ II налазимо следеће примере који то потврђују: „Чинити узалудан или беспаметан посао ... вјетар капом тјерати (Куш. 1, 87)“, „Цео дан се овамо пентрају гомиле страница који по свету терају ветар капом (Дуч. J.5, 218)“ и „Кад Жавер ишчезе, Жан Валжан испали пиштољ у ветар (Рак. Мита 22, 37)“.

9) говорити узалуд: Фразеологизми **брбљати, говорити, бацати речи у ветар, јадати се у ветар** и **гонити ветар** квалификују лоше међуљудске односе и одсуство комуникације. У њима је препознатљив негативан однос између говорника и саговорника, пре свега *узалудност радње говорења* и *онога што се говори* јер је саговорник незаинтересован или има потцењивачки однос према ономе што чује. У РСАНУ II налазимо потврду за ове тврдње: „Мучно је говорити с човеком који оће у ветар да говори, а да ни сам не зна шта мисли, шта ли беседи (Дос. 15, 7)“. Компонента *ветар* и у ове лексичке спојеве уноси значење *празнине*, као и у многе друге. „Фразеолошким обрtima којима се обележава радња говорења може се упућивати и на сврху обављања те радње, али најчешће у негираној форми тако да се њихово опште значење своди на следеће ‘говорити/рећи, узалуд, без успеха’. Узалудност и неуспешност обављања говорне активности најчешће произилазе из чињенице да онај коме је намењен изнесени садржај често не жели да га чује или прихвати“⁹. Посебну експресивност има фразеологизам **јадати се у ветар**.

⁹ Штрбац, Фразеологизми са значењем радње говорења, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику 52/2, Нови Сад, 2009, 130.

Кад човек има потребу да се изјада неке, то значи да му је саговорник преко потребан да га саслуша, утеши и ублажи његову муку, међутим, ако саговорника нема, или ако он није заинтересован за садржај говорења, мука и проблем постају још већи, а једно од значења овог фразеологизма би могло да буде и *усамљеност*.

10) измениле се прилике, околности, прилагођавати се приликама: У свим речницима, наведени су фразеологизми са овим значењем у варијантним или синоним-ним облицима. Само значење фразеологизма **дуноу је (дува) други ветар**, наведеног у РСАНУ II, односи се искључиво на промену прилика и околности: **дуноу је (дува) други ветар** *измениле се прилике, околности*: „Али ... сада ... други ветар дува (Јов. Б. М. 2, 223)“, а сви остали фразеологизми, наведени у истом и у другим речницима, имају значење промене у самом човеку у смислу промене мишљења, моралних начела, ставова и понашања у складу са променом прилика и околности. Из датих значења у речницима, може се закључити да се ови фразеологизми односе на особе које се мењају и прилагођавају новонасталим приликама. Такво значење имају следећи фразеологизми: **за (сваким) ветром, према (по) ветру (окретати се, обртати и сл.), како ветар дува или према (по) ветру (управљати се, окретати се, повијати се и сл.)** ир. *према приликама, према датој ситуацији (управљати се, поступати)*. И фразеологизми, наведени само у РМС I, **окретати кабаницу, капут по (према) ветру, ићи према ветру** *владати се према јачем утицају, прилагођавати се приликама* и његови варијантни облици, наведени у ФР: **окретати се (повијати се, појавити се, ићи) како вјетар пуше/према вјетру прилагођавати свој рад и своје поступке према приликама**, подразумевају промену мишљења и понашања у циљу стицања личне користи и стварања повољнијих животних услова, и имају значење: *владати се према ономе ко је јачи, тј. према ономе ко је на вишем положају*, што открива недоследност, губитак достојанства и морални пад неке особе. За такву особу у ФР стоји јасно погрдно значење *бити превртљивац*. Иначе, у ФР су исти фразеологизми, са истим значењем, дати уз лексеме *кабаница* и *капут*, а не уз лексему *ветар*.

11) изгрдити, истући некога; натјерати кога у бег, заплашити кога, утера-ти страх у кога: Фразеологизми са наведеним значењима дати су у ФР: **бити лист на вјетру** и у РСАНУ II: **дати ветра неке (коме, чему)**: „Само да се врати, дао би јој ветра (Игњ. Ј. 6, 89)“. Сила, природна, физичка или ментална, код човека изазива сла-бост, немоћ и страх. Јак ветар, као природна, непредвидива и неукротива сила, својим кретањем носи све пред собом, нарочито мале предмете, и изазива непријатне емоције у човеку. Поред значења, датих у речницима, могли бисмо првом фразеологизму приписати и значења *бити слаб, немоћан и незаштићен*, а другом *бити насилан*.

12) дрхтати: Само у ФР наведен је фразеологизам **трести се као трска на вје-тру дрхтати**. Његово значење указује на стање у коме се неко налази, али не и на разлоге за то стање. Дрхтати се може од страха, али и од

хладноће. Значење овог фра-зеологизма, дато је у ФР уз лексему *трска* и та лексема, као и лексема *лист*, развијају метафорично значење по сличности са крхкошћу човековог менталног бића или његовом физичком слабошћу у односу на јак ветар коме је, као непредвидивој природној стихији, тешко одолети.

4.2. Фразеологизми са лексемом ветар са позитивном обојеношћу

Фразеологизма са лексемом ветар са позитивном обојеношћу има много мање него фразеологизма са негативном обојеношћу. Издвојили смо следећа значења:

1) *брзо побећи, отићи, доћи, ући, урадити нешто*: Фразеологизми са лексе-мом *ветар* који се данас најчешће могу чути у разговорном стилу, јесу управо они са значењем *брзине*, односно *брзог кретања*. Такви фразеологизми су **дати петама ветра** и **кику на ветар пустити**. Да ли је њихово значење позитивно или негативно, веома је тешко одредити јер оно зависи од контекста у коме су употребљени. У примерима: „Бацио новац на земљу, па дао петам вјетра (Јер. 3, 22)“ (РСАНУ II) или „Кад антилопе крену према њему, он даде петама вјетра. – Вј. 1960, ГРАЂА“ (ФР, 463) примећујемо физичку активност, тј. брзо кретање кроз простор, што је једна од особина ветра. Човек може бежати из страха јер је учинио нешто лоше, негативно, али и да би се спасио од неке изненадне опасности, што илуструју наведени примери из литературе. Зато смо одлучили да фразеологизме који имају значење *брзо побећи (отићи, доћи...)* сврстамо у оне који имају позитивно значење.

У фразеологизмима **као ветар (отићи, одјурити, нестати и др.)** и **прелетети као ветар** примећујемо глаголе кретања и поређење са брзином кретања ветра: „Вичи за њим: ‘Мићо! Мићо!’ Аја, оде као ветар (Глиш. 8, 83).“, „Феликс чита њемачки као вјетар (Горан, 3, 13)“ (РСАНУ II). Посебно је занимљива конструкција са глаголом *пролетети* због сличности са брзим кретањем птице кроз ваздух, тако да и овај глагол добија метафорично значење.

На искуством проверену истину да радити неки посао на брзину није ни пожељно ни добро, упућује народна пословица *Све што је брзо, то је и кусо*. Међутим, понекад ситуација налаже да се човек брзо креће или да нешто брзо уради. Наведени фразеологизми имају и изузетну експресивност и емоционалност кад се односе на човека јер указују на узнемиреност, узбуђење, журбу или важност брзе реакције у одређеној ситуацији.

2) *знати узрок нечега, односно нечије намере*: Да лексема ветар у фразеоло-гизмима значи и мудрост, промишљање, разумевање и схватање ситуације и понашање у складу са њом да би се избегла нека неприлика или опасност, сведочи значење фразеологизма: **(знати) откуд (одакле, с које стране) ветар дува** (*знати*) *одакле потиче, долази нека незгода, нека опасност, невоља; познавати праве разлоге, знати какво је стање, каква је ситуација*. Овај фразеологизам налазимо у свим речницима и њиме се квалификују ментална радња и промишљен поступак, али и међуљудски односи.

5. Анкета

У циљу провере савременог стања у језику, спровели смо истраживање у току маја 2012. године међу студентима Филозофског факултета у Нишу. Желели смо да речничку грађу испитамо кроз анонимну анкету у смислу познавања или непознавања значења фразеологизама са лексемом ветар. Анкетирани су 104 студента србистике и новинарства. Овај узорак смо изабрали јер смо сматрали да су студенти тих студијских група компетентни за истраживање пошто владају језичким системом. Студентима је дат корпус од 33 фразеологизма са лексемом ветар из РСАНУ II, РМС I, РСЈ и ФР.

6. Резултати анкете¹⁰

Анкета је јасно показала које фразеологизме испитаници познају и могу да објасне њихово значење, које су фразеологизме некад чули или прочита-ли, али не умеју да објасне њихово значење, и које фразеологизме уопште не познају јер их никада нису чули и не знају да објасне њихово значење. Резултати анкете исказани су процентима.

Следећи фразеологизми били су испитаницима познати и њихова значења су објаснили у складу са значењима наведеним у речницима: **као ветар отићи, одјурити и др.** (79,80%), **у ветар говорити, пуцати, бацати и сл.** (78,85%), **који (какав) тебе (њега, вас и др.) ветар донесе дотера, доведе и сл.** (60,58%), али, варијантне фразеологизме са претходно наведенима: **ветар га (нас, и др.) донео** (58,65%) и **јадати се у ветар** (60,58%), знао је и објаснио нешто мањи број студената, **глава пуна ветра** (55,77%), **пун ветра џеп, тоболац, кеса, новчаник** (55,77%), **дунуо је (дува) други ветар** (54,81%), **трошити, траћити, просипати у ветар** (53,85%), **знати откуд (ода-кле, с које стране) ветар дува** (52,88%), **терати ветар капом, хватати ветар рукама** (40,38%), **имати дивљи (луди) ветар у глави** (36,54%), **уз ветар ићи, плувати** (36,54%), **за (сваким) ветром, према (по) ветру окретати се, обртати и сл.** (35,58%), **у ветар отићи, одлетети, прхнути и сл.** (33,65%).

Осам фразеологизама и њихова значења нису уопште познати већини испитаника. Они за њих нису навели значења или су дали неадекватна. Број испитаника који нису навели никакво тумачење значења дат је у заградама: **испод ветра бити, налази-ти се и сл.** (83,65%), **ударити у махнити ветар, у смућене ветрове** (82,69%), **извадити из ветра** (75%), **кику на ветар пустити** (74,03%), **по ветру перушине купити** (66,35%), **падати у ветар** (61,54%), **у ветар живети** (59,62%), **окретати кабаницу (капут) по (према) ветру, ићи према ветру** (51,92%).

Фразеологизми чије су значење испитаници објаснили различито од значења наведених у речницима су следећи:

¹⁰ Испитаници су у анкети дали много занимљивих одговора, међутим, због ограниченог простора, не можемо их све навести, већ ћемо само изнети најважнија запажања и резултате.

1) бити лист на ветру *натјерати кога у бијег, заплашити кога, утјерати страх у кога* – значење овог фразеологизма написало је 52,88% испитаника. Мањи број испитаника навео је значења блиска значењу датом у ФР, нпр.: *бити несигуран, незаштићен; бити угрожен; бити беспомоћан; бити немоћан, бити нестабилан, рањив; нежан, лако саломив; бити слаб*. Остала наведена значења битно се разликују од значења у ФР: *бити слободан* (највећи број одговора); *слобода, слободан дух; лаган; бити лак; лако радити нешто, без напора; бити безбрижан; препустити се; бити препуштен судбини; бити несташан; ићи на све четири стране, бити препуштен сам себи; бити препуштен животу, ситуацијама; бити без циља; њихати се; бити нико и ништа; бити сам на свету*.

2) дати ветра некоме (коме, чему) 1) *изгрдити, истући некога, испрашити тур (некоме) и 2) растурити, развејати* – наведени фразеологизам објаснило је 50% студената. Значења која су испитаници навели веома се разликују од значења датог у РСАНУ II (1962: 551) и више одговарају значењу фразеологизма **дати крила (некоме)** *испунити полетом, одушевљењем (некога)*, наведеном у РСАНУ IV (1966: 70) и у РСЈ (2007: 246) уз глагол *дати*. Одговори испитаника били су: *дати некоме подршку, подржавати некога, помоћи некоме, дати подстрек некоме* (највећи број одговора); *дати овлашћење; дати подршку, ветар у леђа; давати подстицај; бодрити некога; ули-ти (дати) неком самопоуздање; помоћи му да крене даље; погурати (неко)га; дати му вољу; подстицати некога; помоћи неком у ономе што ради; помоћи да се нешто брже оствари; помоћи некоме, заштитити га*. Да ли је приликом анкетирања дошло до неподударња одговора испитаника са значењем датим у РСАНУ II због замене значења фразеологизама **дати ветра некоме (коме, чему)** и **дати крила (некоме)** јер имају исти глагол и сличну структуру, због непознавања значења фразеологизма **дати ветра некоме (коме, чему)** или промене значења овог фразеологизма у савременом српском језику, може се испитати у даљем истраживању.

7. Закључак

Према својој граматичкој структури, фразеологизми са лексемом ветар могу бити: предлошко-падежне конструкције уз глагол; конструкције са поредбеним везником као уз глагол, синтагме, независне реченице и зависне реченице. По својој семантичкој структури, они су компонентни или глобални. Према лексичком значењу, фразеологизми са лексемом ветар могу се класификовати на оне којима квалификујемо: осећање или стање, човекову активност или неактивност, понашање човека, мисаоне радње, међуљудске односе и прилике у друштву.

Већина фразеологизама са лексемом ветар одликује се великом експресивношћу и емоционалношћу, а у њима запажамо метафору и поређење. Примарно, конкретно, значење лексеме *ветар* као изворног домена, у секундарним значењима и значењима фразеологизама доведено је у везу са апстрактним

циљним доменима, са човековим менталним и психичким особинама, емоцијама, моралом, психичком или физичком моћи или немоћи. Особине ветра као непредвидљиве природне силе: брзина, јачина, празнина, кретање кроз простор, стихија, непредвидљивост, пренете су на човекове особине, његов ментални простор и свакодневни живот. Снага, брзина и јачина ветра најчешће се поистовећују са физичким уништењем, начином кретања бића и ствари, физичком силом пред којом је човек немоћан. Зато највећи број фразеологизама из ове семантичке групе има негативну конотативну вредност, а мањи број позитивну.

Анкета је показала је да су данас, у савременом српском језику, најпознатији и најфреквентнији у употреби фразеологизми: **као ветар (отићи, одјурити и др.), у ве-тар (говорити, пуцати, бацати и сл.), како ветар дува, који (какав) тебе (њега, вас и др.) ветар донесе (дотера, доведе и сл.) и јадати се у ветар**. Фразеологизми са лек-семом *ветар* који уопште нису познати студентима су: **испод ветра (бити, налазити се и сл.), ударити у махнити ветар, у смућене ветрове, извадити из ветра, кику на ветар пустити и падати у ветар**. Сматрамо да је анкета показала овакве резултате зато што већина фразеологизама за које студенти нису навели значења звучи архаично јер се они данас ретко употребљавају или се више уопште не употребљавају. За фразеоло-гизме **бити лист на ветру** и **дати ветра некоме (коме, чему)**, испитаници су навели значења која се битно разликују од значења наведених у речницима и она могу бити предмет даљег истраживања.

Литература

Монографске публикације

- Драгићевић, Р. (2007). *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике
Кристал, Д. (1995). *Кембриџка енциклопедија језика*. Београд: Нолит.
- Мршевић Радовић, Д. (1987). *Фразеолошке глаголско-именичке синтагме у савременом српскохрватском језику*. Монографије, књига LX., Београд: Филолошки факултет Београдског универзитета.
- Мршевић Радовић, Д. (2008). *Фразеологија и национална култура*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 100–119.
- Премк Гортан, Д. (1997). *Полисемија и организација лексичког система у српскоме језику*. Београд: Српска академија наука и уметности.
- Шипка, Д. (2006). *Основи лексикологије и сродних дисциплина*. Нови Сад: Матица српска, 133–137.

Чланци из зборника

- Дешић, М. (2009). Лексичка, фразеолошка и синтаксичка средства и њихова изражајна вриједност, у: *Прилози језичком и књижевном образовању, Зборник 1*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 217–222.

- Дешић, М. (1984). Критеријуми за одређивање фразеологизама у рјечницима савременог српскохрватског језика, у: *Лексикографија и лексикологија, зборник радова*, Нови Сад–Београд: Матица српска, 53–65.
- Петровић, В. (1998). Употреба фразеологије у комедијама Ј. Ст. Поповића, у: *Зборнику Матице српске за филологију и лингвистику ХLI/2*, Нови Сад, 103–111.
- Штрбац, Г. (2009). Фразеологизми са значењем радње говорења, у: *Зборнику Матице српске за филологију и лингвистику LII/2*, Нови Сад, 123–134.

Чланци из часописа

- Кликовац, Д. (2008). Шта је то метафора?, *Књижевност и језик LV 1–2*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 57–75.
- Мршевић Радовић, Д. (1979). О фразеолошким јединицама, *Књижевност и језик 2–3*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 457–465.
- Раденковић, Љ. (1996). Митска бића српског народа: (Х)АЛА, Крагујевац: Лицеум 2, 11–16.

Прилози са интернета

- Голубовић, Б. (2009). *Балканска фразеологија – проблеми одређивања ареалних граница*. Доступно на www.suedslavistik-online.de/01/golubovic.pdf [12.3.2012]
- Драгићевић, Р. (2009). *О проблемима идентификације фразеологизама*. Доступно на www.suedslavistik-online.de/01/dragicevic.pdf [27.12.2011]
- Крстић, Н. (2007). *О неким француским фразеологизмима и њиховим српским еквивалентима*. Доступно на scindeks.ceon.rs/article.aspx?artid=0352-57240702413K, [25.4.2012]
- Петровић, Т. (2004). *Ветрови као митолошка бића у представама Лужних Словена у источном делу Балкана*, *Studia mytologica slavica VII*, 143–154. Доступно на sms.zrc-sazu.si/pdf/07/SMS_07_Petrovic.pdf [15.3.2012.]

Suzana Petrović

MEANING AND USE OF PHRASEOLOGISMS CONTAINING THE LEXEME WIND

Summary: In this paper the author deals with the structural and semantic analysis of phraseologisms containing the lexeme wind. The analysed corpus includes the examples from the following dictionaries: Rečnik SANU (the second volume), Rečnik Matice srpske (the first and the sixth volume) and Frazеолошки рјечник by Josip Matešić. The aims of the paper are to examine the structure, expressiveness and meaning of the mentioned phraseologisms, as well as to examine at what

extent their meanings are recognised in the modern Serbian language, which phraseologisms are the most effective among younger population and to find out whether their meanings correspond to the meanings in the dictionaries and whether some of them have changed.

Key words: phraseologism, structure of phraseologism, semantics of phraseologism, modern language